



OSWITNI REFORMY TA INNOWACJE

УДК37(09)(438)

POLSKI SYSTEM EDUKACJI W OKRESIE PRZEMIAN USTROJOWYCH PO 1989 ROKU - STRATEGIE I ZADANIA

Ewa Wiśniewska

У статті висвітлені завдання і стратегії модернізації польської системи освіти унаслідок структурних змін після 1989 року. Освіта представлена як інвестиція в розвиток суспільства. Значну увагу приділено висвітленню положень Стратегії розвитку системи освіти в Польщі на 2007–2013 рр., засадничим завданням якої є підготовка молодого покоління до участі в культурному, економічному суспільному житті у локальному, національному і глобальному вимірах.

Ключові слова: освіта, система освіти, освітнє право, освітні реформи, освітні стандарти, учитель.

Wstęp

Przemiana natury ustrojowej państwa polskiego w 1989 roku zapoczątkowała długą drogę do społeczeństwa dialogu, otwartości, demokracji i pluralizmu. Reformowanie oświaty zostało zapoczątkowane pod wpływem radykalnej zmiany ustroju społeczno - politycznego Polski, osiągając w kolejnych fazach transformacji ustrojowej i społecznej różne stadia rozwoju i wdrożeń. Mieliśmy do czynienia z ustawicznym konfliktem między zwolennikami autonomii, decentralizacji i uspołecznienia oświaty a ich jawnymi lub skrytymi wrogami. Pojawiające się projekty reform natrafiały zarówno na opór struktur politycznych, jak i na niechęć, a niekiedy nawet działania sabotujące ze strony samych nauczycieli czy funkcjonariuszy związkowych [11, s. 27–57].

W roku 1999 rozpoczęła się wieloletnia i kompleksowa reforma programów i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz struktury szkolnictwa. Miała ona na celu « poprawę jakości formalnego systemu edukacji i dostosowania go do wymagań gospodarki opartej na wiedzy, zapewnienia całej populacji dostępu do systemów kształcenia ustawicznego oraz bliższych powiązań pomiędzy uczelniami, społecznością akademicką i biznesem, których obecność w innych krajach sprzyja procesowi transferu technologii, a w dalszej perspektywie zwiększenie konkurencyjności polskiej gospodarki. Reforma ta zakładała dostosowanie systemu edukacji do potrzeb rynku pracy, podnoszenie jakości kształcenia i upowszechnianie wykształcenia na poziomie średnim i wyższym, ale przede wszystkim wprowadzała nową strukturę szkolnictwa ponadgimnazjalnego.

Przełomowym momentem w procesie przemian w polskiej oświacie było wstąpienie Polski do Unii Europejskiej. Integracją europejską nie może być tylko realizacja zadań ekonomicznych i politycznych, wolnością przepływu kapitałów, towarów, usług, nauki i technologii, ale przede wszystkim ludzi, idei, kultur i stylów



życia. Czynnikiem kreującymi procesy integracji we wszystkich płaszczyznach i obszarach życia i działaniach ludzi są kultura i właśnie edukacja. Wejście Polski do Wspólnoty Państw zainicjowało nowe tendencje w kształceniu zawodowym, w szkolnictwie wyższym, w tzw. edukacji ustawicznej pojmowanej jako uczenie się przez całe życie. Strategiczne zamierzenia w dziedzinie edukacji w Polsce zaczęto wpisywać zatem w ramy Strategii Lizbońskiej, zgodnie z którą wszystkie państwa członkowskie powinny dołożyć starań, aby gospodarka europejska stała się «najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarką w świecie, opartą na wiedzy, zdolną do trwałego wzrostu, tworzącą coraz większą liczbę lepszych miejsc pracy i zapewniającą większą spójność społeczną»[8, s. 5].

1. Reformy polskiej oświaty w okresie transformacji ustrojowej po 1989 roku

Rok 1989 oznaczał porzucenie ideologii komunistycznej. Polska stała się od tej pory suwerennym i demokratycznym państwem. W 1991 roku wprowadzono ustawę o systemie oświaty, która została znowelizowana w roku 1999 [12]. Główne jej zmiany to nauczanie religii w szkołach, programy autorskie, możliwość funkcjonowania różnych typów szkół, na przykład wyznaniowych czy prywatnych. Rozpoczął się tym samym okres permanentnego reformowania oświaty w Polsce.

Ze względu na ich inicjatora wyróżnia się reformy oddolne oraz odgórne. Reformy oddolne w oświacie są efektem nowatorstwa pedagogicznego, przynoszącego nowe, alternatywne rozwiązania częściowe lub całościowe wzory zmiany przez pojedynczych nowatorów, naukowców czy społeczników do systemu. Reformy odgórne są planowane i sterowane w fazie realizacyjnej odgórnie przez centralne władze państwowe i taka strategia reformowania oświaty sprowadza się do narzucania przez państwowe władze oświatowe określonej koncepcji zmian. W okresie PRL odgórne reformy oświatowe nie służyły celom artykułowanym przez społeczeństwo czy przez klientów edukacji. W państwie demokratycznym i państwie prawa, jakim stała się II RP, rządowi reformatorzy musieli uwzględniać interesy obywateli i klientów edukacji poprzez dopuszczenie ich do udziału w procesie pożądanych przekształceń. Natomiast ze względu na istotę, zakres i jakość zmian oświatowych w Polsce w okresie transformacji możemy wymienić reformy: naprawcze, modernizacyjne, strukturalne i systemowe.

W okresie ożywienia towarzyszącego początkom III Rzeczypospolitej pojawił się szeroki ruch oddolnych reform szkolnych. MEN łatwo wyrażało wtedy zgodę na wprowadzanie autorskich programów, ale po pewnym czasie zdecydowało się przejąć inicjatywę ogłaszając «Nową Koncepcję Kształcenia Ogólnego» i podejmując prace nad Minimum Programowym – protoplastą Podstaw Programowych. Radykalizm ówczesnego projektu reformy polegał przede wszystkim na tym, że miała ona prowadzić do totalnej zmiany sposobu i stylu kształcenia w polskiej szkole. Szkoła – jak pisano – powinna wszystkie swe wysiłki skoncentrować na «wspomaganiu i ukierunkowywaniu rozwoju człowieka jako osoby funkcjonującej w odniesieniu do wybranego przez siebie systemu wartości i zdolnej do życia w ramach różnego typu wspólnot». Konsekwencją tego podejścia było m.in. zupełne zerwanie z centralnymi, ogólnopolskimi programami nauczania.

W maju 1999 roku MEN opublikowało tzw. Pomarańczową Książeczkę (nazwa od koloru okładki) z projektem Reformy Systemu Edukacji, której oficjalną datę startu ustalono na dzień 1 września 1999 roku. Ogłoszono, że będzie to jedna z



czterech wielkich reform społecznych – obok samorządowej, systemu ubezpieczeń i systemu opieki zdrowotnej. Przedstawiono w niej opis nowej struktury systemu oświaty, zaprezentowano zmiany dotyczące: profilaktyki i opieki nad dzieckiem, zarządzania oświatą, wychowania i kształcenia, oceniania i egzaminowania, kształcenia i doskonalenia nauczycieli, awansu zawodowego nauczycieli, finansowania oświaty.

1.1. Uspołecznienie oświaty

Już w czasie obrad «okrągłego stołu» członkowie podzespołu oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki i postępu technicznego przyjęli w sprawie uspołecznienia szkół jednomyślne porozumienie, zgodnie z którym: «proces uspołecznienia szkoły, rozumiany jako samorządność nauczycieli, uczniów i rodziców, powinien być rozwijany zarówno w szkołach państwowych, jak i niepaństwowych. [...] Ministerstwo Edukacji Narodowej wspierać będzie dalsze poszukiwania i innowacje w tym zakresie» [5, s.100]. Proces tworzenia przez administrację oświatową przepisów na rzecz uspołecznienia szkół znalazł swoje odzwierciedlenie w nowej ustawie o systemie oświaty z 1991 r., ale nie doprowadził do istotnych zmian w zakresie poszerzenia przestrzeni podmiotowości dla rodziców i uczniów. Niewątpliwie sukcesem na tym polu było wprowadzenie konkursów na dyrektorów szkół i kuratorów oświaty.

Szkoła uspołeczniiona to taki typ instytucji edukacyjnej, w której niezależnie od tego, kto jest jej właścicielem (państwo, osoby prywatne, gmina czy kościoły i grupy wyznaniowe, stowarzyszenia społeczne), ośrodki decyzyjne dotyczące treści, form i metod edukacji mieszczą się w samej szkole. Jest to pewien szczególny typ wspólnoty (samorządowej), w której to, co istotne, jest wzajemnie uzgadniane przez wszystkie środowiska z tą edukacją związane – nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Uspołecznienie szkoły to nie tylko spłaszczenie hierarchii zależności służbowych i przeniesienie uprawnień decyzyjnych z wyższych szczebli zarządzania szkołą na niższe. To także stopniowe rozszerzanie kompetencji każdej osoby w tej instytucji edukacyjnej, by mogła i chciała decydować (lub uczestniczyć w decydowaniu) o sprawach osobistych i swojego środowiska [9], [4], [10]. Szkoła publiczna przestała już być własnością państwa, partii, ale stała się własnością społeczną, narodową, zaś jej główną funkcją – służba na rzecz społeczeństwa, na rzecz jego edukacji. Jedynym organem, który stwarza wszystkim stronom procesu kształcenia i wychowania w szkolnictwie publicznym równorzędne prawa jest rada szkoły. Stanowi ona bowiem reprezentację trzech społeczności w równej liczbie: nauczycieli, uczniów i ich rodziców.

Ustawodawca założył, że proces uspołecznienia szkół będzie przebiegał ewolucyjnie, oddolnie, na wniosek zainteresowanych nim stron (rodziców, uczniów i nauczycieli). Tak się jednak nie stało. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych kolejne nowelizacje ustawowe doprowadziły do likwidacji oddolnego procesu tworzenia krajowej i wojewódzkich rad oświatowych na rzecz ich odgórnego powoływania i odwoływania przez odpowiednie władze. Dyrektor szkoły może powołać radę szkoły, jeżeli z takim wnioskiem wystąpi do niego rada rodziców. Jednocześnie w skład rady szkoły przedstawiciele samorządu uczniowskiego wchodzi obligatoryjnie dopiero w szkołach ponadgimnazjalnych, fakultatywnie – w gimnazjach, zaś nie ma ich w radach powoływanych w szkołach podstawowych.



1.2. Reformy naprawcze

Reformy naprawcze zapoczątkował w 1989 r. pierwszy postsocjalistyczny minister edukacji Henryk Samsonowicz, który zdemontował socjalistyczny system oświatowy, zachęcając społeczeństwo do tworzenia szkół niepaństwowych oraz oddolnego reformowania szkół państwowych przez najbardziej twórczych nauczycieli. Proces demontażu socjalistycznego systemu oświatowego, sprowadzał się m.in. do:

- oddolnego ruchu tworzenia szkół niepaństwowych (prywatnych, społecznych i wyznaniowych);
- odejścia władzy państwowej od centralistycznego formułowania kierunków polityki oświatowej, planów i programów nauczania oraz wychowania, w tym wyeliminowania z programów szkolnych politycznej i ideologicznej indoktrynacji;
- redukcji nadmiernego centralizmu i kontroli instytucji edukacyjnych poprzez likwidację inspektoratów szkolnych;
- powołania w 1990 r. Biura ds. Reformy Szkolnej celem przygotowania pierwszej reformy podstaw programowych w zakresie przedmiotów ogólnokształcących;
- przejmowania przedszkoli przez gminy oraz dobrowolnego przejmowania szkół podstawowych.

Z początkiem lat dziewięćdziesiątych przywrócono rodzicom prawo do pobierania przez ich dzieci nauki religii w szkołach państwowych (od 1991 r. traktowanych już jako szkoły publiczne) i w punktach katechetycznych stosownie do ich wyznania oraz osobistych przekonań, zaś w 1998 r. wprowadzono – zgodnie z ustaleniami Konkordatu – nauczanie religii w przedszkolach publicznych [2].

1.3. Reformy modernizacyjne

Reformy modernizacyjne dotyczą permanentnej aktualizacji treści nauczania, podręczników szkolnych, wyposażenia szkół w pomoce dydaktyczne, rozwoju nowoczesnych metod oddziaływania pedagogicznego czy kształcenia nauczycieli. Ten typ reform wiązał się z wykorzystywaniem nieobecnych dotychczas w Polsce modeli nowoczesnej dydaktyki oraz z »dostosowywaniem« rodzimych treści nauczania do obowiązujących w krajach Unii Europejskiej rozwiązań jak np. nauczanie języków obcych czy wprowadzenie państwowego egzaminu maturalnego.

Pierwszą poważną próbę zreformowania podstaw programowych w zakresie przedmiotów ogólnokształcących podjęło w 1990 r. Biuro ds. Reformy Szkolnej. Tak więc powstał projekt «Podstawy programowe obowiązkowych przedmiotów ogólnokształcących», opisujący 21 dziedzin edukacji (np. biologiczną, polonistyczną, historyczną, filozoficzną, chemiczną), który zawierał zadania szkoły, treści kształcenia oraz pożądane kompetencje uczniów. Na tej podstawie nauczyciele poszczególnych przedmiotów mogli budować własne programy nauczania oraz opracowywać standardy wymagań wobec uczniów dla każdego z etapów edukacji, ale opierając się na centralnie ustalanych standardach osiągnięć uczniowskich. Dla każdego typu edukacji i w odniesieniu do każdego z etapów kształcenia opracowano kluczowe (ogólne, uniwersalne) kompetencje uczniów oraz ich składowe, które pozwalały wypracować system oceniania wiedzy, umiejętności, postaw uczniów oraz wykonanych przez nich zadań.



W 1998 r. ogłoszony został przez MEN konkurs na programy nauczania dla nowego typu szkoły podstawowej i gimnazjum. W projektowanych nowych podstawach programowych wprowadzono wyrazistą koncepcję równowagi i komplementarności trzech głównych wymiarów edukacji: nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania. Dla nauczania początkowego zaproponowano podstawy programowe oparte na kształceniu zintegrowanym, zaś dla klas IV–VI całkowicie zmieniono program nauczania w zakresie języka polskiego, sztuki, techniki i informatyki. Zaproponowano też zupełnie nowe podstawy programowe dla szkoły podstawowej w zakresie etyki oraz nauczanie modułowe, składające się z 3 jednostek tematycznych w zakresie wychowania do życia w rodzinie, edukacji regionalnej, wychowania patriotycznego i obywatelskiego. Przygotowano także podstawy programowe dla gimnazjum gdzie zupełnie nowymi przedmiotami stały się: sztuka, edukacja filozoficzna, wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym oraz integracja europejska. Przedmiotem reform naprawczych była także, podlegająca ciągłym zmianom wraz z kolejnymi ekipami rządzącymi w MEN, koncepcja programu i/lub podręcznika w zakresie wychowania do życia w rodzinie czy wychowania seksualnego oraz wystawiania uczniom na świadectwach ocen z religii.

1.4. Reformy strukturalne i systemowe

Reformy strukturalne wiążą się w polskiej oświacie nie tyle ze zmianami wewnątrz systemu oświatowego, ile z całą jego strukturą, w tym szczególnie: z systemem finansowania, ze zmianą statusu nauczycieli, z mechanizmami sprawowania władzy w systemie oświatowym, ze zmianą czasu trwania obowiązkowej nauki, ze zmianą typów szkół, z relacjami między typami i poziomami kształcenia, certyfikatami, kwalifikacjami itp.

W ramach powyższych reform zalegalizowano omawiany powyżej proces uspołecznienia systemu oświaty oraz wzmocniono pozycję dyrektora szkoły, wybieranego na drodze konkursu na pięć lat. Kuratorzy oświaty, którzy są także wybierani w drodze konkursu, sprawują od 1998 r. nadzór pedagogiczny nad szkołami w imieniu wojewody, a nie ministra edukacji. Nowością było dopuszczenie, na mocy ustawy o systemie oświaty z 1991 r., możliwości wypełniania obowiązku szkolnego poza szkołą, zaś Konstytucja RP z 1997 r. wydłużyła ten obowiązek do 18 roku życia [3].

W 1994 r. MEN uruchomiło, na zasadzie eksperymentu, nowy typ szkoły średniej ogólnokształcącej o nazwie liceum techniczne z możliwością uzyskania w niej świadectwa dojrzałości oraz przygotowania ogólnozawodowego określonego profilem kształcenia zawodowego a w 1998 r. zatwierdziło 12 profili dla tego typu szkół [7]. Innym typem szkoły o statusie eksperymentalnym, jaki zaistniał w toku reformowania oświaty w III RP, zostało zatwierdzone przez ministra edukacji narodowej 17 grudnia 1997 r. Gimnazjum Akademickie w Toruniu.

Reformy systemowe to typ reform głębokich, sięgających do zmian instytucjonalnych, organizacyjnych, wiążących się ze zmianą relacji między systemem oświatowym a systemem społecznym i z radykalną zmianą kontroli jakości i efektywności kształcenia. Ten typ reform zapoczątkowany został przez rząd Tadeusza Mazowieckiego w 1990 r. w zakresie przejmowania szkół podstawowych przez gminy.



1.5. Nowy ustrój szkolny w Polsce po 1999 roku

W roku 1999 rozpoczęła się wieloletnia i kompleksowa reforma programów i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz struktury szkolnictwa. Zakładała ona dostosowanie systemu edukacji do potrzeb rynku pracy, podnoszenie jakości kształcenia i upowszechnianie wśród młodzieży, a także osób dorosłych, wykształcenia na poziomie średnim i wyższym. Wprowadzała też nową strukturę szkolnictwa ponadgimnazjalnego, która gwarantuje różnorodność dróg edukacyjnych umożliwiając uzyskanie wykształcenia na poziomie średnim oraz zdobycie wysokich kwalifikacji zawodowych. Dzięki niemu nastąpiło przedłużenie jednolitej edukacji do lat 16 i przesunięcie o rok decyzji o zróżnicowaniu dalszego typu kształcenia. Wprowadzono też nowy typ szkół, a mianowicie:

- 6-letnie szkoły podstawowe – z wewnętrznym podziałem na dwa cykle dydaktyczne: nauczanie zintegrowane w klasach I-III i nauczanie blokowe w klasach IV-VI, kończące się sprawdzianem nabytych przez uczniów kompetencji (wiedzy i umiejętności), które zostały określone w podstawie programowej. Szkoły te utworzono z dniem 1 września 1999 r., w związku z czym uczniowie klas I-VI dotychczasowych szkół podstawowych stali się uczniami odpowiednich klas szkoły 6-letniej. Natomiast uczniowie kończący klasę VI i uczniowie klas VII, którzy nie otrzymali promocji do klasy VIII dotychczasowych szkół podstawowych, stali się uczniami pierwszych klas nowo utworzonych gimnazjów.

- 3-letnie gimnazja – wydłużające tym samym o rok dotychczasowe powszechne i obowiązkowe kształcenie ogólnokształcące, a umożliwiające kontynuowanie edukacji w ogólnokształcących lub profilowanych liceach, ale także z klasami przysposabiającymi do pracy uczniów nie mogących sprostać wymaganiom, a wybierających po ich ukończeniu 2-letnią szkołę zawodową. Celem tego typu szkoły jest m.in. upowszechnienie wykształcenia ogólnego, wyrównanie szans dzieci w dostępie do edukacji, podniesienie poziomu nauczania, rozbudzenie aspiracji edukacyjnych młodzieży oraz właściwe przygotowanie jej do dalszej nauki w liceum. Ten cykl edukacji kończy egzamin preorientujący.

- 3-letnie licea profilowane – realizujące kanon kształcenia ogólnego wspólny dla wszystkich uczniów oraz kształcenie w danym profilu, rozumianym jako rozszerzony program grupy przedmiotów ogólnokształcących (np. liceum klasyczne, humanistyczne, matematyczne) lub przedmiotów i zajęć określonych w podstawach programowych profili kształcenia zawodowego (np. liceum o profilu technicznym, ekonomicznym, socjalnym). Ten typ edukacji kończy państwowy egzamin maturalny.

- 2-letnie szkoły zawodowe – umożliwiające swoim absolwentom uzyskanie tytułu robotnika wykwalifikowanego lub pracownika o równorzędnych kwalifikacjach. Przygotowanie do zawodu jest tu prowadzone w tworzonych z warsztatów szkolnych pracowniach ćwiczeń praktycznych, a w przypadku kosztownego wyposażenia w centrach kształcenia zawodowego. Nauka w tych szkołach kończy się opartym na wystandaryzowanych wymaganiach egzaminem zawodowym, w którym biorą udział przedstawiciele pracodawców.

- 2-3-lub 4-semestralne policealne szkoły zawodowe – umożliwiające maturzystom zdobycie kwalifikacji w konkretnym zawodzie na poziomie technika lub równorzędnym.



- 2-letnie licea uzupełniające – adresowane do absolwentów szkół zawodowych, którzy zamierzają kontynuować edukację i chcą uzyskać pełne wykształcenie średnie.

Wprowadzona w życie z dniem 1 stycznia 1999 r. reforma samorządowa [13] gruntownie przebudowała władze publiczne i układ terytorialny kraju także w sferze oświatowej, co oznaczało, że kuratoria oświaty przestały być organem prowadzącym dla placówek oświatowych, zaś kontrolę obowiązku szkolnego sprawuje odtąd dyrektor szkoły, którego gminne władze informują o zmianach w ewidencji dzieci i młodzieży w wieku od 3 do 18 lat. Wszystkie publiczne przedszkola (również specjalne oraz z oddziałami integracyjnymi) są już zakładane i prowadzone przez samorządy gminne, które też ustalają sieć i granice obwodów szkolnych. Gminy otrzymują od państwa subwencję na zadania oświatowe realizowane w szkołach podstawowych i gimnazjach (w tym z oddziałami integracyjnymi), szkołach przy zakładach poprawczych i w schroniskach dla nieletnich, dzięki czemu mogą prowadzić lokalną politykę oświatową, zgodną z potrzebami lokalnego rynku pracy. Powiaty otrzymują subwencję uzupełniającą z budżetu państwa na zadania oświatowe w zakresie zakładania i prowadzenia szkół i gimnazjów specjalnych, szkół ponadgimnazjalnych, szkół mistrzostwa sportowego i o profilu sportowym, szkół o profilu artystycznym I i II stopnia, poradni psychologiczno-pedagogicznych i specjalistycznych, placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych, placówek wspomagających zastępcze formy wychowania rodzinnego oraz ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Samorządy wojewódzkie natomiast w ramach własnych zadań oświatowych mogą prowadzić szkoły o zasięgu regionalnym lub ogólnopolskim (np. szkoły baletowe), placówki resocjalizacyjne, publiczne zakłady kształcenia i doskonalenia nauczycieli (kolegia nauczycielskie, ośrodki metodyczne) czy biblioteki pedagogiczne, ale są one finansowane z dochodów województwa.

Wprowadzano, obok wewnątrzszkolnego systemu pomiaru osiągnięć szkolnych uczniów, nowy, zewnętrzny sposób oceniania ich pracy oraz całej szkoły, który stosują regionalne i centralne ośrodki egzaminacyjne. Z dniem 1 stycznia 1999 r. minister edukacji narodowej utworzył Centralną Komisję Egzaminacyjną oraz okręgowe komisje egzaminacyjne [14]. Zadaniem Centralnej Komisji Egzaminacyjnej jest opracowywanie propozycji standardów wymagań, będących podstawą do przeprowadzania sprawdzianów oraz egzaminów, natomiast komisje okręgowe przeprowadzają sprawdziany i egzaminy zewnętrzne, przygotowują zadania i testy egzaminacyjne, analizują wyniki sprawdzianów i egzaminów oraz formułują stosowne do nich wnioski. Opracowano też nową formułę egzaminu dojrzałości, przed którym stanęli uczniowie zaczynający we wrześniu 1998 r. pierwszą klasę szkoły średniej. Nowością była możliwość wybrania sobie przez uczniów jednej z dwóch wersji egzaminu, w zależności od jego poziomu: podstawowego lub rozszerzonego.

2. Strategia rozwoju edukacji w Polsce na lata 2007–2013

Obecnie w Polsce jest realizowana strategia systemu edukacji na lata 2007–2013. Zakłada ona, że system kształcenia oraz wychowania będzie ułatwiać każdemu realizację aspiracji oraz rozwój własny i wykorzystanie możliwości, będzie przygotowywać do aktywnego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu



społecznym, kulturalnym i gospodarczym – w wymiarze lokalnym, narodowym i globalnym, skutecznie przeciwdziałać wykluczeniu i marginalizacji osób oraz grup społecznych, szybko i elastycznie reagować na zmiany związane z rozwojem nauki, nowoczesnych technologii i globalizacji i dostosowywać się do zmian zachodzących na rynku pracy.

W strategii stwierdza się, że w reformowanym systemie edukacji najważniejszy jest uczeń, student, uczestnik kształcenia ustawicznego, do których strategię kierują swoje działania, ale również nauczyciel, odpowiedzialny za rozwój uczestnika działań. Przepisy prawne obowiązujące od 1 października 2004 r., biorąc pod uwagę wymagania i oczekiwania wobec nauczyciela XXI wieku, wprowadziły zmiany standardów kształcenia nauczycieli, przedmiotów kształcenia nauczycielskiego, wymiaru praktyk oraz treści programowych i wymaganych umiejętności (znajomości języka obcego w stopniu zaawansowanym oraz wykorzystywanie technologii informacyjnej). Istotną zmianą jest także obowiązek przygotowywania nauczycieli do nauczania dwóch przedmiotów na wyższych studiach zawodowych [7].

Uzyskanie przez Polskę członkostwa Unii Europejskiej zbiegło się w czasie z dyskusją nad efektami wdrażania Strategii Lizbońskiej po pięciu latach, czyli w połowie zaplanowanego okresu jej realizacji. Polska, tak jak pozostałe państwa członkowskie, musiała rozważyć skuteczność dotychczas podejmowanych działań, które miały przyczynić się do wzrostu gospodarczego, podniesienia konkurencyjności i zwiększenia zatrudnienia. Strategiczne zamierzenia w dziedzinie edukacji w Polsce wpisują się zatem w ramy Strategii Lizbońskiej, zgodnie z którą wszystkie państwa członkowskie powinny dołożyć starań, aby gospodarka europejska stała się najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarką w świecie.

W zakresie szkolnictwa wyższego, ramy współpracy określa tzw. Deklaracja Bolońska, która zakłada stworzenie tzw. «Europy Wiedzy» poprzez wzmocnienie jej wymiaru intelektualnego, kulturalnego, społecznego, naukowego i technologicznego, a w szczególności poprzez stworzenie europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego. Natomiast Deklaracja Kopenhaska, dotyczy wzmocnienia współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia zawodowego i szkoleń poprzez stworzenie «Europy Wiedzy» oraz zapewnienie powszechności dostępu do rynku pracy. Oznacza to konieczność stałego dopasowywania się ww. systemów do postępu i zmieniających się potrzeb społeczeństwa.

2.1. Cele, kierunki i zadania strategii

Edukacja to spójny system kształcenia i wychowania obejmujący różne poziomy kształcenia, w formach instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych, w którym uczestniczą dzieci, młodzież i dorośli, nabywając wiedzę ogólną lub zawodową, a także umiejętności. Efektywna edukacja o wysokiej jakości jest kluczowym warunkiem rozwoju społeczeństwa, a także jest drogą do podnoszenia jakości życia, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Jakość, dostępność oraz otwartość edukacji warunkują rozwój społeczeństwa obywatelskiego bazującego na zasadzie spójności społecznej. Przygotowanie, a następnie uczestnictwo obywateli w procesie uczenia się przez całe życie wzmacnia w nich gotowość do podejmowania wyzwań, działań innowacyjnych oraz poczucie własnej wartości; wspiera ich rozwój osobisty i pozwala na swobodne poruszanie się po



nowoczesnym rynku pracy. Strategia systemu edukacji na lata 2007–2013 w Polsce zakłada, że «Celem głównym rozwoju edukacji w Polsce jest podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa, tak by wykształcenie co najmniej średnie stało się bardziej powszechne – (70 %) w grupie wiekowej 25–45 lat w 2013 r., przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości kształcenia. Równocześnie konieczne jest stałe podnoszenie poziomu kwalifikacji osób dorosłych, przede wszystkim kwalifikacji zawodowych oraz ogólnych kompetencji niezbędnych do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie» [8].

Za podstawowe wyzwania transformacji stojące przed polskim systemem edukacji uznaje się bowiem: – coraz wyższy stopień powszechności kształcenia na poziomie średnim i wyższym, – procesy demograficzne, a także mobilność społeczna wymuszająca głębokie zmiany w sieci edukacyjnej, – przemiany w obyczajowości i postawach, zagrożenia wychowawcze, otwartość na świat, – pogłębianie się różnic materialnych i środowiskowych (zjawiska wykluczenia) przy ogromnym wpływie środowiska rodzinnego na losy edukacyjne, – nowe, związane ze współczesną cywilizacją i otwarciem na świat, kompetencje niezbędne na rynku pracy (języki obce, technologie informacyjno-komunikacyjne, przedsiębiorczość, nowe zawody itp.) oraz w społeczeństwie, – wzrost liczby dzieci i młodzieży wymagających wzmożonej i zindywidualizowanej pomocy, ze względu na różnego rodzaju zaburzenia rozwojowe, – rozdźwięk między dynamizmem zmian w otoczeniu edukacji (np. szybkie i nie zawsze przewidywalne zmiany zachodzące na rynku pracy, mobilność zawodowa, przemiany cywilizacyjne), a naturalnym konserwatyzmem systemu edukacji, – wzrost znaczenia uczenia się przez całe życie przy jednoczesnym braku takich nawyków i postaw w społeczeństwie, – współtworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego [8, s. 27].

Próba sprostania powyżej zasygnalizowanym wyzwaniom wyznacza główne kierunki strategii edukacyjnej. Zakłada się zatem, że edukacja w Polsce jako integralny system kształcenia oraz wychowania, będzie:

- ułatwiać każdemu realizację aspiracji oraz rozwój własny i wykorzystanie możliwości,
- przygotowywać do aktywnego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym – w wymiarze lokalnym, narodowym i globalnym,
- skutecznie przeciwdziałać wykluczeniu i marginalizacji osób oraz grup społecznych,
- reagować na zmiany związane z rozwojem nauki, nowoczesnych technologii i globalizacją,
- szybko i elastycznie dostosowywać się do zmian zachodzących na rynku pracy [8, s. 28].

Zadania stojące przed polskim systemem edukacji dotyczą trzech obszarów: oświaty, szkolnictwa wyższego i kształcenia ustawicznego. Podstawowe zadania w oświacie to przede wszystkim: wyrównywanie szans edukacyjnych, przeciwdziałanie zjawiskom patologii społecznej, dostosowanie treści i sposobów nauczania do możliwości ucznia/wychowanka oraz wymogów zmieniającego się, współczesnego świata, poprawa efektywności zarządzania poprzez m.in. precyzyjne określenie zakresu kompetencji administracji rządowej i samorządowej oraz



dyrektorów szkół i placówek i zespołów nauczycielskich i poprawa efektywności systemu kształcenia, doskonalenia oraz zatrudniania nauczycieli.

Zadania strategiczne dla szkolnictwa wyższego dotyczą: usprawnienia systemu zarządzania szkołami wyższymi (przy zachowaniu ich autonomii), z wykorzystaniem najlepszych praktyk stosowanych w gospodarce, wprowadzenia zmian w systemie finansowania szkolnictwa wyższego (w tym w szczególności powszechnej, częściowej odpłatności za studia, skorelowanej z systemem kredytów studenckich oraz wprowadzenie systemu dopłat do czesnego dla studentów w formie stypendiów o charakterze socjalnym i motywacyjnym), podnoszenia jakości i upowszechniania nowoczesnych metod kształcenia, zwiększenia współpracy między szkołami wyższymi a gospodarką, otwarcia szkół wyższych na kształcenie ustawiczne, umiędzynarodowienia studiów wyższych – budowy Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

W obszarze kształcenia ustawicznego dąży się do: kształtowania postaw proedukacyjnych obywateli, upowszechnienia kształcenia ustawicznego związanego z nabywaniem i doskonaleniem kwalifikacji zawodowych oraz kompetencji ogólnych (np. TIK, języki obce), zbudowania przejrzystego systemu kwalifikacji zawodowych, zbudowania systemu uznawania kwalifikacji zawodowych uzyskanych poza systemem poprzez certyfikację oraz uznanie w praktyce (przez pracodawców), traktowania w sposób priorytetowy: ludzi starszych i o niskich kwalifikacjach (podtrzymanie aktywności zawodowej) oraz ludzi młodych, także po studiach wyższych (promowanie przedsiębiorczości i konkurencyjności), wprowadzenia efektywnych mechanizmów współfinansowania kosztów kształcenia ustawicznego ze środków publicznych i prywatnych.

2.2. Najważniejsze działania służące realizacji zamierzeń strategicznych

Realizacja strategii jest wspierana poprzez działania w ramach Narodowego Planu Działań na Rzecz Dzieci 2004–2012 «Polska dla Dzieci», Strategii Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do roku 2010 oraz Strategii Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012. Realizacji zamierzeń strategicznych służy zatem szereg działań prawnych, organizacyjnych i programowych podejmowanych w dziedzinie oświaty [8, s. 31-50]. Oto niektóre z nich.

Edukacja przedszkolna i problem wyrównywania szans zaczyna się wcześniej niż obowiązek szkolny. Dlatego wprowadzono szereg zmian mających na celu zwiększenie dostępu do edukacji przedszkolnej i wyrównywanie szans edukacyjnych. Wprowadzono nowe formy organizacyjne wychowania przedszkolnego: filie przedszkoli, grupy przedszkolne (dla dzieci w wieku 3 i 4 lat) prowadzone przez jednego nauczyciela. Istnieje możliwość indywidualnych zajęć przedszkolnych dla dzieci, które nie mogą uczęszczać do przedszkola gdyż samodzielne grupy przedszkolne mogą być tworzone przez gminy w miejscu możliwie najbliższym miejscu zamieszkania dzieci, na wniosek rodziców oraz po zapewnieniu przez nich warunków lokalowych do prowadzenia zajęć. Ponadto objęto dzieci 5 – letnie rocznym obowiązkowym wychowaniem przedszkolnym oraz podjęto decyzję o obniżeniu wieku rozpoczęcia obowiązku szkolnego do 6 lat/

Zwiększenie roli kultury w procesie edukacji i przygotowania dzieci i młodzieży do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym powinno być realizowane m.in. poprzez wzbogacenie oferty



zagospodarowania wolnego czasu, przez organizację dodatkowych zajęć, warsztatów, kół zainteresowań, kursów, jak również wspieranie rozwoju młodych talentów artystycznych, promocję szkół i uczelni artystycznych. Bardzo ważny jest rozwój zainteresowania książką wśród dzieci i młodzieży oraz wzmocnienie identyfikacji z dziedzictwem kulturowym i budzenie więzi lokalnych. Podnoszenie kompetencji kulturalnych wśród osób dorosłych powinno być realizowane poprzez stworzenie warunków do rozwoju aktywności twórczej, zwiększenie uczestnictwa w kulturze i umiejętności świadomego jej odbioru i wyboru. Ponadto istotny jest rozwój instytucji kultury, przede wszystkim poprzez zwiększenie znaczenia bibliotek, jako centrów edukacji i informacji kulturalnej. Warto też zadbać o doskonalenie zawodowe pracowników instytucji kultury. Jednocześnie należy dążyć do zwiększenia roli kultury w procesie socjalizacji, rehabilitacji i adaptacji społecznej.

Szkoła jest instytucją nie tylko przekazującą wiedzę, ale i wychowawczo-opiekuńczą. Istotne jest zatem skupienie uwagi na nauczaniu i wychowaniu – traktowanych integralnie. Wobec współczesnych warunków i potrzeb edukacyjnych konieczne jest rozszerzenie jej zadań m.in. o: stworzenie możliwości odrabiania lekcji pod opieką nauczycieli, uczestnictwa w różnych formach zajęć wyrównawczych oraz dostępu do biblioteki czy pracowni komputerowej w godzinach popołudniowych, ofertę zagospodarowania czasu wolnego uczniów, wspieranie i motywowanie rozwoju zainteresowań oraz udzielanie pomocy uczniom wybitnie uzdolnionym, wzmocnienie roli szkoły jako lokalnego centrum kultury, kształcenia ustawicznego i aktywności obywatelskiej, wzmocnienie roli wychowawcy klasowego, włączanie rodziców w życie szkoły jako osób wspomagających realizację zadań edukacyjnych oraz jako uczestników edukacji ustawicznej.

Niż demograficzny, a także przemieszczanie się ludności na terenie kraju wpływają na sieć edukacyjną. Kształtowanie sieci szkół stało się wyłącznie kompetencją władz samorządowych. Jednostki samorządu samodzielnie decydują w sprawach: założenia, przekształcenia i likwidacji szkoły, tworzenia i znoszenia profili kształcenia ogólnozawodowego oraz zawodów, w jakich kształcą szkoły. Działania te są nadzorowane przez wojewodów jedynie pod względem zgodności z prawem

Kształcenie na odległość, głównie osób dorosłych, staje się być uznawane za równoprawny sposób organizacji kształcenia, o ile doprowadza do i potwierdzonych kwalifikacji. Instytucje prowadzące kształcenie na odległość podlegać będą nadzorowi i kontroli (akredytacji), tak jak szkoły lub placówki. Konieczne jest jednak wypracowanie odpowiednich standardów oraz wdrożenie wewnętrznych systemów zapewnienia jakości tej formy kształcenia.

W systemie edukacji w Polsce znajduje się też miejsce dla dzieci i młodzieży oraz dorosłych o różnym stopniu i formie niepełnosprawności, a także dzieci i młodzieży z zaburzeniami zachowania (niedostosowanych społecznie). Promowanie włączania tych osób w nurt edukacji wymaga przełamywania barier społecznych i psychologicznych. Stąd kształcenie dzieci i młodzieży w zależności od rodzaju niepełnosprawności, a także potrzeb indywidualnych, odbywa się w trzech równoprawnych formach - szkolnictwie specjalnym, integracyjnym oraz ogólnodostępnym (powszechnym). Sieć szkół i placówek oraz ich wyposażenie powinny być dostosowane do potrzeb. Planowane jest stworzenie sieci ośrodków wspomagających resocjalizację dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem



społecznym i niedostosowanych społecznie. Konieczne jest też usunięcie barier organizacyjnych, architektonicznych ograniczających dostęp osób niepełnosprawnych do kształcenia na poziomie wyższym oraz tworzenie warunków do kształcenia ustawicznego i integracji zawodowej osób niepełnosprawnych,

W celu zapewnienia zdolności do zatrudnienia polskich absolwentów na rynku pracy, należy rozwijać kompetencje kluczowe uczniów i studentów. Dlatego też niezbędnym stało się wzmacnianie różnych form kształcenia ogólnego i zawodowego na wszystkich szczeblach edukacji oraz dostosowanie ich do zmian zachodzących na rynku pracy przy zachowaniu wartości ogólnorozwojowych. Zgodnie ze strategią rozwoju sektora edukacji, uczniowie i studenci powinni nabyć, w trakcie całego cyklu kształcenia, kompetencje kluczowe, na które składają się wiedza, umiejętności (np. języki obce, TIK, umiejętności interpersonalne), w tym umiejętności praktyczne, a także postawy (proedukacyjne, obywatelskie) pozwalające później jednostkom na świadome funkcjonowanie w życiu społeczno-gospodarczym. Ze względu na potrzeby gospodarki opartej na wiedzy, szczególnie istotne jest stworzenie warunków, dzięki którym wzrośnie liczba uczniów zainteresowanych naukami ścisłymi, a w następstwie liczba studentów wybierających taką ścieżkę edukacyjną. Kształcenie zawodowe powinno również kształtować kompetencje kluczowe, tak na poziomie zasadniczym i średnim, jak i policealnym i wyższym. Konieczne jest także podniesienie znaczenia praktycznej nauki zawodu, głównie poprzez ścisłą współpracę z pracodawcami. Takie podejście do kształcenia zawodowego zwiększy szanse absolwentów na rynku pracy i pozwoli na dostosowanie kwalifikacji do potrzeb konkretnego stanowiska pracy.

Budowanie jakości edukacji wymagało stworzenia i upowszechnienia systemów ewaluacji wewnętrznej oraz wzmocnienia systemu zewnętrznej weryfikacji efektywności systemu kształcenia m.in. poprzez system egzaminów zewnętrznych. Obecnie system ten nadzorowany jest przez Centralną i Okręgową Komisję Egzaminacyjną tworzącą jednolitą instytucję, która pozostaje pod kontrolą Ministerstwa Edukacji Narodowej. Od roku 2011 egzamin maturalny objął także matematykę jako przedmiot obowiązkowy, ale w zakresie kompetencji kluczowych.

Nauczyciele są «twórcami edukacji» – ich status, kwalifikacje, działania stanowią o jakości kształcenia. Kompetentna kadra nauczycielska umiejętnie wprowadza innowacje i ocenia ich efekty. System kształcenia, rekrutacji i rozwoju zawodowego nauczycieli powinien równomiernie rozwijać wiedzę, umiejętności i kształtować postawy. Dlatego konieczna jest głęboka zmiana ustawowa pragmatyki zawodowej nauczycieli w celu umożliwienia jednostkom samorządu terytorialnego prowadzenia własnej, bardziej elastycznej polityki oświatowej przy jednoczesnym zachowaniu odpowiedniej jakości pracy szkół. Należy uelastyczyć formy zatrudnienia nauczycieli. W związku z rozszerzeniem zadań szkoły, niezbędne jest też nowe zdefiniowanie czasu pracy nauczycieli. W kształceniu nauczycieli znajdujemy nowe umiejętności związane z realizacją dodatkowych zadań szkoły, umiejętności w zakresie TIK i języka obcego oraz zagadnienia dotyczące współczesnych przemian cywilizacyjnych, a także problematyki etycznej (filozoficznej). Z podnoszeniem jakości kształcenia bezpośrednio związany jest też system doskonalenia zawodowego nauczycieli. Proponowane zmiany zmierzają do zapewnienia kuratorowi oświaty, jako strażnikowi jakości kształcenia,



bezpośredniego wpływu na placówki doskonalenia nauczycieli. Placówki doskonalenia zawodowego powinny organizować i prowadzić system doradztwa zawodowego (nauczyciele – doradcy metodyczni).

Procesy globalizacji i integracji powodują konieczność otwarcia polskiej edukacji, w tym zwłaszcza na przestrzeń edukacyjną zjednoczonej Europy i tzw. Bliskiego Sąsiedztwa, a także przygotowania absolwentów do poruszania się na międzynarodowym rynku pracy. Służy temu otwarcie polskiego systemu edukacji na uczniów, studentów, nauczycieli i wykładowców zagranicznych, m.in. poprzez przygotowanie programów kształcenia w językach obcych, stworzenie zaplecza socjalno-bytowego, programy wymiany uczniów, studentów i uczestników kształcenia ustawicznego, zagraniczne staże i praktyki nauczycieli i nauczycieli akademickich, rozwój systemu międzynarodowego uznawania kwalifikacji zawodowych, okresów studiów, świadectw oraz dyplomów

Konieczny jest zatem systematyczny udział Polski w międzynarodowych badaniach porównawczych wyników nauczania – takich jak PISA (badanie kompetencji 15-latków), PIRLS (badanie umiejętności czytania trzecioklasistów), PIAAC (kompetencje dorosłych), itp., a także udział polskich teoretyków i praktyków zajmujących się nauczaniem w pracach w tym zakresie prowadzonych na forum organizacji międzynarodowych (OECD – Centrum Badań i Innowacji Edukacyjnych, Unia Europejska – Eurydice, Eurostat, CEDEFOP, UNESCO – Międzynarodowe Biuro Edukacji, Instytut Planowania, Instytut Statystyki, CEPES itp.) oraz we współpracy dwustronnej. Doskonalenie jakości edukacji na wszystkich etapach kształcenia wymaga także ciągłego inwestowania w bazę materialną – jej rozbudowę w uzasadnionych przypadkach oraz utrzymanie i modernizację na miarę potrzeb nowoczesnej dydaktyki i badań. Wyposażenie w nowoczesne pomoce dydaktyczne (w szkołach, placówkach i uczelniach) oraz wyposażenie do prowadzenia badań, powinno zapewnić absolwentom nabycie kompetencji kluczowych w zakresie TIK, języków obcych i kwalifikacji zawodowych (w tym także w wymiarze praktycznym), a także prowadzenie badań na poziomie odpowiadającym najwyższemu standardom światowym.

Podsumowanie

Jesteśmy w XXI w. społeczeństwem i państwem w drodze, przebudowie. Kształt tej budowy, jej koszty i efekty zależą w między innymi od tego jak będziemy doskonalić i reformować edukację, jak będzie ona reagować na potrzeby społeczne i jednostkowe i o ile wolną ona będzie od różnych nacisków i partykularnych interesów.

Bibliografia:

1. *Edukacja w Europie: różne systemy kształcenia i szkolenia – wspólne cele do roku 2010*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. –Warszawa, 2003.
 2. *Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz. U. 1998r., Nr 51, poz. 318.
 3. *Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997r.*
 4. *Kropiwnicki J. Po co i jak tworzyć radę szkoły? / J. Kropiwnicki. – Jelenia Góra, 1999.*
 5. *Radzewicz J. Szkoła uspołeczniona i uspołeczniająca / Radzewicz J. – Warszawa, 1989.*
 6. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 lipca 1998r. w sprawie liceum technicznego*, Dz. U. 1998r., nr 102, poz. 648.
-
-



7. Rozporządzenie MENiS z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, Dz. U. 2004 r., Nr 270, poz. 2110.
8. Strategia rozwoju edukacji na lata 2007-2013, MENiS. – Warszawa, 2005.
9. Śliwerski B. *Klinika szkolnej demokracji* / B. Śliwerski. – Kraków, 1996.
10. Śliwerski B. *Rada szkoły. Rada oświatowa* / Śliwerski B. – Kraków, 2002.
11. Śliwerski B. *Przemiany w edukacji polskiej po 1990 r. Diagnoza i perspektywy* / B. Śliwerski // *Forum Oświatowe*. – 2002. – # 1(26).
12. Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991r., Dz. U. 2004 r., Nr 256, poz. 2572.
13. Ustawa z 24 lipca 1998 r o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. z 1998r., nr 96, poz. 603.
14. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 lutego 1999r w sprawie utworzenia okręgowych komisji egzaminacyjnych oraz określenia ich zasięgu terytorialnego, Dz. U. z 199r., Nr 14, poz. 134.